

וידוע לנו שלא נולד אלא לאחר מותו. וכתב הגר"נ שליט"א בתשובה הנזכרת, שנראה שאין לילך אחר הודאתו כשכל העולם יודע שאינו כן כמו שאמר. ע"ש מלתא בטעמא. ואילו הגר"ח קניבסקי שליט"א במענה לשאלות הללו, כתב: לכאור' חייב. והגר"א נבנצל שליט"א כתב שנראה הדבר ששתי השאלות הללו תלויות במחלוקת מהר"י בן לב והקצות, האם הודאת בעל דין גדרה התחייבות — כי אז חייב, או נאמנות ופטור.

*

אשר יאמר כי הוא זה בגימטריא (עם מנין התבות והכולל) מודה במקצת טענה (בעל הטורים — משפטים).

כל אבדה אשר יאמר כי בגימטריא: זהו מודה במקצת הטענה (ברכת פרץ — משפטים)

דף ד

הערות ובאורים בפשט

'מה לגלגול שבועה דעד אחד, שכן שבועה גוררת שבועה, תאמר בעדים דממון קא מחייבי' — אף לדעת האומרים (ע' חו"מ צד, ז.) ש'גלגול שבועה' קיים גם כאשר אינו רוצה להשבע על הטענה העיקרית, ומשלם עליה ממון — אף לשיטות אלו שייך לומר 'שבועה גוררת שבועה', כי לאו-דוקא השבועה בפועל גוררת אלא ח'יוב השבועה הוא שגורר שבועה אחרת (בית הלוי לח, א. וצידד לפרש באופן אחר, ודחה).

'מה לפיו שכן אינו בהכחשה. עד אחד יוכיח שישנו בהכחשה ומחייבו שבועה. מה לעד אחד שכן על מה שמעיד הוא נשבע...' — לגרסה זו, למסקנה למדים מעד אחד והודאת פיו ב'צד השוה', ולא מגלגול שבועה. (וכבר הקשו הראשונים לגרסה זו, מדוע לא אמרו 'אלא' [והלא הוזכר שם אמורא קודם]. אמנם מצינו כעין זה. ואפשר שתלוי הדבר בגרסות הראשונים בכמה מקומות — ע' במובא ב'וסף דעת' נזיר לא. ואולי אפשר שכאן שונה, כי אפשר להשאר בלימוד מגלגול שבועה ומפיו במה הצד, ואין צורך לחזור, אלא שנקטו הפשוט יותר, ללמוד מעיקר דין שבועת עד אחד).

ודנו הראשונים לדקדק לפי זה ממה שאמרו 'הצד השוה שבהן שעל ידי טענה וכפירה הן באים', שאין שבועת עד אחד אלא בטענת ודאי, אבל אם טוען שמא ועד אחד מעידו — אינו מחייב שבועה. [וכן היא דעת כמה פוסקים. ע' רא"ש שבועות פ"ו ה' מרבנו אפרים ור"י הלוי. ואולם לדברי הרי"ף והתוס' (ג. ד"ה מפני) נשבעים בהעדאת עד אחד אף בטענת שמא. וע' בטעמי מחלוקתם באגרות משה חו"מ ח"ב סד, ב.]. ויש לדחות, כי אף טענת שמא 'טענה' היא (ערמב"ן ור"ן).

וכמה מהראשונים גרסו אחרת, ולשיטתם אין ללמוד מעד אחד ומפיו במה הצד, כי כיון שבעד אחד נשבע על מה שמעיד, אין שייך כלל ללמוד ממנו חיוב שבועה השאר, שאינם מאותו מין כלל. (וע"ע פני יהושע).

יש לשאול, לפי מסקנת הסוגיא שמקור דינו של ר' חייא הוא מעד אחד והודאת פיו במה הצד, אם כן מדוע לא נאמר כמו כן כשתבעו מאתם וכפר בהם, ועד אחד מעיד על חמשים, שיחויב שבועה גם על השאר, [אף באופן שאין דין גלגול שבועה, כגון שאינו רוצה לישבע על השאר, באופנים שאין אומרים 'מתוך שאינו יכול לישבע משלם' על שבועת הגלגול], דנילף מעד אחד ומהודאת פיו. ואמנם 'קל וחומר' מהודאת פיו אין כאן, שהרי גדולה הודאת פיו מעד אחד, אבל מכל מקום 'במה הצד' יש כאן.

ואמנם אין לדייק מדברי ר' חייא, מכך שנקט עדים, משמע דוקא עדים ולא עד אחד — שי"ל בעד אחד בלאו הכי נשבע על השאר מדין גלגול שבועה, ולא נמצא אלא באופנים שאין דין גלגול שבועה, ולכן נקט הפשוט יותר. וכן אפשר שנקט עדים להשמיענו אפילו בשהחזק כפרן נשבע (עתוס' ה. ד"ה אי, ועוד).

ושמעתי לחלק [כמדומני ממו"ר הגרמ"מ פרבשטין שליט"א], שכן כשנשבע על החלק שהעד מעיד עליו ומכחישו, הרי נפטר מלשלם, הלכך אין מה שיחייבו עתה שבועה, משא"כ במודה במקצת או עדים שחייבוהו על מקצת, הלא נשאר חייב על חלק מן הטענה. מה תאמר, עד אחד יוכיח שמחייב שבועה על מה שמעיד, הגם שלא נתחייב בממון — אין זה אמת, שהרי כל עוד לא נשבע להכחישו אכן חייב לשלם, ומשום כך חייב להשבע. משא"כ על שאר הטענה שאין עליה עד אחד, אין מה שמחייבו שבועה, שהרי לא נתחייב ממון כל עיקר. [וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"ב רז, שנראה שנקט לפטור, אלא שאין מפורש שם טעמו].

'הילך פטור' — 'ע' רש"י והגהות הגר"א. ונראה דרש"י ס"ל דאף דמלוה להוצאה ניתנה, הני מילי אם לבסוף הוציאה או יצאה מרשותו, מה שאין כן כשלבסוף החזירה בעין. ויש חולקים עוד על רש"י במאי דכתב 'בכל מקום שהם', ומצרכי מזומנים בבית-דין. ונראה דהילך היא תיבה מורכבת מ'הי שלך', כדאיתא בסוטה י"ב: 'היליכי' — הא שליכי', ונקט רש"י דהשלך עיקר, והחולקים סבירא להו דההי עיקר (הגר"א נבנצל שליט"א). עוד בבאר פרש"י — 'ע' קהלות יעקב כד, ג.

כללי הגמרא

'דאמר ר' חייא... ורב ששת אמר...' — 'תמיה ל' קצת' — כתב מהר"ם שיף — כיצד רב ששת האמורא חולק על רבי חייא שהיה תנא. ואף אם היה אמורא, הלא מכל מקום ברייתא היא זו — 'תנא רבי חייא' (לגרסתנו לא כתוב 'תנא', ואולם היו גרסאות כאלו — עתוס' להלן ה.). וכבר כתב רש"י בנדה (כו. ציינו רעק"א להלן ה.) שר' חייא תנא ואמורא הוא, ובמקום שאמר מעצמו בלשון 'אמר...' אין זו ברייתא.

וכן מצינו על רב, שהגם שאמרו 'רב תנא ופליג', פעמים נחלקו עליו אמוראים. ורב ששת (כדהכא) אמר כמה פעמים על דבריו, 'כי ניים ושכיב...'

לעומת זאת לפעמים מקשה הגמרא מרב על אמוראים אחרים, וכפי שכתבו הראשונים, שלא מסתבר שנחלקו עליו, שהיה רבן של כל בני הגולה — 'ע' ביצה ט. וברש"י ותוס'. וע"ש במהר"ץ חיות; וכיצא בזה בפירוש הריב"ן — כתובות קט. וע"ש בשטמ"ק. וכן הקשו במו"ק (ב:) מרב כהנא על רב ורב יוסף, לפי שהוא גברא רבה (תוס' שם). וראה בהרחבה ביוסף דעת שבת קכח.

'רבי שמעון בן אלעזר... רבי עקיבא אומר' — יש גורסים 'ר' יעקב' במקום 'ר' עקיבא' (ע' תוס')

רבנו פרץ). וכתבו התוספות שאין להקשות על הגרסה שלפנינו כיצד נחלק רשב"א על רבו רבי עקיבא — שמצינו שנחלקו תלמידים או בנים עם רבם ואביהם בהלכה. (וע' רש"ש פסחים עז. [וע"ש בצל"ח. ונראה שזו כוונת התוס' שם שכתבו שאין לגרוס 'רבי אלעזר' — שלא תימא מדפליג ר' יוסי מוכח דאינו ר' אליעזר הגדול אלא ר' אלעזר בן שמוע] שהביא דוגמאות לדבר. וע' בדבריו בסוטה לג. [ואפילו בלשון החלט מותר לו לחלוק שלא בפניו, אך יש לחלוק בדרך כבוד ככל האפשר. ע' ט"ז רמ"ק ובהגר"א שם; חזון איש — קדושין לא. (וע' בלשון הריטב"א ב"ב ע. 'זמורי נר"ו היה מפרש... ואינו נכון בעיני...'). וע"ע במובא ביסוף דעת שם]. ועוד כתבו התוס' שאין תימה במה שהזכירוהו לרשב"א לפני רבי עקיבא — שמצינו כעין זה. וכדברים הללו כתבו הראשונים בעוד מקומות (תוס' עבודה זרה מה. ד"ה אמר; מנחות סה: ד"ה רבי יהודה; ריטב"א קדושין יח. [אך ע"ש בתוס' ושא"ר]). וכן הראה בתוס' יום טוב (בכורים ג,י) מקומות נוספים לכך ששנו התלמיד לפני רבו.

ובמקומות אחרים נתנו התוספות טעמים להקדמת התלמיד לרב או לחכם המובהק שבדורו — משום שבא ממשפחה מיוחסת הקדימוהו, או מפני סידור הדברים על מכונם באופן הראוי, כגון כשכל דעה מוסיפה על חברתה. (ע' כתובות קה. ד"ה דחשיב; סוטה ד. ד"ה בן עזאי).

ועתוס' להלן לה: (ד"ה רבא) שכתבו כן על סידור דברי האמוראים. וע' בנדרים יז שהקדימו דברי רב הונא לשמואל [וי"ל]. וע' ביצה ח"ט ובתד"ה גלגל שגרסו רבה. וע"ש ברא"ש שהביא גרסת ר"ח מכת זה.

וצריך עיון בדברי התוס' ביבמות (פו. ד"ה רבי אלעזר) שנראה מדבריהם שיש הקפדה בשניית סדר החכמים, וכבר העיר על כך בבכור שור — ריש ברכות. וכן ע' בתוס' קדושין יח: שהקשה ר"ת על רש"י דאין דרך הגמרא להקדים דברי רע"ק לר"א שהיה רבו.

וע"ע: רש"ש שבת סב. פסחים עז. צג: הקדמת סדר הדורות; בן יהודע — ברכות ו; מאור ישראל — שבת סב. עז.

פרפראות וענינים

אין נשבעים על הקרקעות

'בשבועה מפקיר האדם לעונש הכליה את עצמו ואת כל רכושו, את כל הטפל לאישיותו, אם אין אמת בדבריו, או אין הוא מאמת את דברתו. אולם רק מיטלטלין טפלים לאדם, ויש לאל ידו להשמיד אותם בכל עת. ואילו הקרקע מאריך ימים אחרי האדם. האדם טפל לקרקע, ואין הקרקע טפל לאדם. נמצא שאין הוא יכול לשעבד את קיום האדמה לאמתת דברו.' (פירוש רש"י הירש, בראשית כגד.)

*

על לימוד דיני ממונות

קטעים מלוקטים מפי סופרים וספרים

הרצאה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן שהן כמעין נובע (ברכות סג.).

'... והקושיות וההויות יותר מועילות בסדר נזיקין ובדיני ממונות מסדר קדשים, אף על פי שהוא חמור והכל צריכים שם לגמרא' (רמב"ן — בבא-מציעא ט:).

'הנה כל שכל, כשמשכיל ומשיג בשכלו איזה מושכל, הרי השכל תופס את המושכל ומקיפו בשכלו והמושכל נתפס ומוקף ומלוּבש בתוך השכל שהשיגו והשכילו, וגם השכל מלוּבש במושכל בשעה שמשיגו ותופסו בשכלו.

דרך משל: כשאדם מבין ומשיג איזו הלכה במשנה או בגמרא, לאשורה על בוריה, הרי שכולו תופס ומקיף אותה וגם שכלו מלוּבש בה באותה שעה. והנה הלכה זו היא חכמתו ורצונו של הקב"ה, שעלה ברצונו שכשיטעון ראובן כך וכך דרך משל, ושמעון כך וכך, יהיה הפסק ביניהם כך וכך.

ואף אם לא היה ולא יהיה הדבר הזה לעולם, לבוא למשפט על טענות ותביעות אלו, מכל מקום מאחר שכך עלה ברצונו וחכמתו של הקב"ה, שאם יטעון זה כך וזה כך יהיה הפסק כך, הרי כשאדם יודע ומשיג בשכלו פסק זה כהלכה הערוכה במשנה או גמרא או פוסקים, הרי זה משיג ותופס ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה דלית מחשבה תפיסא ביה ולא ברצונו וחכמתו, כי אם בהתלבשותם בהלכות הערוכות לפנינו, וגם שכלו מלוּבש בהם. והוא יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו ולא כערכו נמצא כלל בגשמיות, להיות לאחדים ומיוחדים ממש מכל צד ופנה.

וזאת מעלה יתרה גדולה ונפלאה לאין קץ אשר במצות ידיעת התורה והשגתה, על כל המצוות מעשיות, ואפילו על מצוות התלויות בדיבור, ואפילו על מצוות תלמוד תורה שבדיבור... (ספר התניא, ה).

'קא חליש ליבייהו' (של רב חסדא ורבה בר רב הונא, שישבו בדין כל היום. שבת י) — 'עיין בהכותב מה שכתב סברא נפסדת של המתפלספים האומרים מה יוסיף ידיעת דיני הנוזיקין שור שנגח ושנים אוחזין וכיוצא, ושגם רבה ור"ח בתחלה נצטערו על זה, כי הלא טוב להם לעיין במצוות שבין אדם למקום כו' ע"ש.

ואני אומר, חלילה לרבה ור"ח מרשע כזה ולהעלות על לבבן סברא אפיקורסית כזו ח"ו, כי באמת אין נפקא מיני' בין דיני הנוזיקין לדיני ק"ש ותפילין וקרבתות ושאר — כלום, כי כולם רצון הבורא יתברך ומשפטיו וכך הוא מצות לדון בדיני הנוזיקין כמצות ק"ש ואתרוג ושאר, וראוי לדקדק בהם ובמשפטיהם כי הלא תורתו המה. וכבר הארכתי בזה בקונטרס 'כוס של עיקרין'. ולא חליש ליבייהו אלא על דיתבי בדינא שהוא ביטול הזמן ביותר בשמיעת הטענות והרצאת דברים מן כל בעל דין והרבה תורה היו יכולים ללמוד אז בעת ההוא, אבל לא עלה דעתם להיות נגרע ערך החקירה בדיני ממונות שבין אדם לחבירו משבין אדם למקום ח"ו' (קונטרס לבושי צדקה לר"צ הכהן).

דיני ממונות — מקצוע גדול בתורה. לפום ריהטא נראה שהדין כך, ולאחר העיון — להפך. הכללים בדיני ממונות, רבים הם ועמוקים מאד. ואילולי בשר ודם היה בודה מלבו כללים לרוב כהמה, לא ימלט שהיו נמצאות סתירות רבות, ורק מפני שהתורה ממרום — לכן אין בה סתירה (תורת האהל' למהר"ל דסק"ל וצ"ל).

מעשים טובים — יש להם גבולים, שהרי כבר הגיעו אנשים למעלה עליונה עד שמתו בעטיו של נחש, ולא נמצא בהם שמץ העדר כשרון המעשה — לא כן חכמת התורה אשר היא באמת בלתי תכלית (שם).